

**ИНТЕРНАЦИОНАЛНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У
РАЗВОЈУ САВРЕМЕНОГ СРПСКОХРВАТСКОГ
КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА***

МИЛИВОЈЕ МИНОВИЋ

Педагошка академија, Сарајево

UDK 808.61/62

Изворни научни рад

Примљен: 20. октобра 1982.

Прихваћен: 4. марта 1983

I — *Полазни основи*

1) У овом раду не расправља се о питању да ли се српскохрватски књижевни језик, узимајући у обзир све његове слојеве и естетске могућности, развија или не развија. Овдје се полази од чињенице да се сваки језик развија, стално се подешавајући социјуму коме припада и који у комуникативном погледу опслужује.¹

2) Хрватскосрпски књижевни језик развијао се у своме, оквирно узето, једноипостољетном трајању. Он се развија и данас, подешавајући се потребама читавог српскохрватског језичког подручја као одређеног макроареала, а развија се према потребама и околностима у појединим социо-културним срединама на овоме подручју, као јасно установљеним микроареалима у стандарднојезичком смислу.

3) Задатак овог рада састоји се у томе да се установе неке тенденције у развоју нашег књижевног језика које су резултат његових контаката с другим европским језицима, а и резултат његовог функционисања у савременим међунационалним релацијама у оквиру српскохрватског ареала. Према томе, циљ овог рада није ни да се расправља о интернационализмима у општетеоријском смислу (нису у првом плану интернационализми као такви), већ ће се расправљати у сх. књижевном језику на основу интернационалних тенденција у његовом развоју. А то пак не значи да неки закључци нису значајни и у општелингвистичком смислу (нпр. семантичка компактност

* Овај рад је као реферат саопштен на X конгресу југословенских слависта (Струга, октобар, 1982).

¹ Види супротан став: да се појам развитка језика не може повезивати с појмом његовог система (код Нјемслева у »*Principes de grammaire generale*«, Copenhagen, 1928, стр. 54). И иначе, у дјелима писаца разних структуралистичких школа, језичка проблематика често се третира ван времена и историјског контекста. Самим тиме, развој језика није у жижи интересовања лингвиста овакве оријентације. Тако и Comski сматра да се лингвистички појмови мијењају у вези с развојем лингвистичке теорије, а не у вези с развојем језика (види: Н. Хомски »*Синтаксические структуры*«, Новое в лингвистике, вып. 2, Москва, 1962, стр. 412).

интернационалних микросистема као повољна околност за продуктивност одређених интернационалних деривационих морфема у једном језику). Ево још неких података који омогућују да се боље сагледа основни циљ овог рада.

4) У развоју савременог сх. књижевног језика (као и иначе) постоје процеси различитих типова и тенденција.

А) Међу тим процесима разликујемо оне који су по узроцима а) интралингвистички (нпр. настајању нових адјектива типа *замарајући*), б) оне који су социјалингвистички (нпр. природно устаљивање у СРБиХ спортских термина *фудбал* и *ногомет*) и ц) оне који имају ванлингвистичке подстицаје (нпр. ширење зоне употребе ријечи, *најлон*, *дрилон*, *перлон* и сл.).

Б) Даље, у вези с предњим и изван тога, разликујемо процесе: а) који су резултат аутохтоног развоја нашег језика (види примјере под а у претходној подјели) и б) процесе који су резултат утицаја других језика (такви су сви интернационализми о којима се расправља у овом раду.)

Ц) Затим, разликујемо процесе који су резултат: а) спонтаног развоја језика (нпр. појава творбеног варијетета *активитет*, поред устаљеног *активност*), б) процесе који су резултат стихијног развоја језика (нпр. појава у БиХ генитивних облика *Ђорђета*, *Стипета*, *Јурета* — према номинативу *Ђорђе*, *Стіпе*, *Јуре*) и ц) оне који су резултат усмјеравања језика (нпр. устаљивање књижевнојезичких норми у школској настави).

Д) И, најзад, разликујемо процесе: а) који захватају читав сх. књижевни језик (рецимо, иновације *замарајући активитет* и сл.) и б) оне који трају у једној социо-културној средини (нпр. у БиХ, у поређењу с другим социо-културним срединама, јаче продирање лексике оријенталног поријекла у стандарднојезички израз).

5) У овом раду аутор на основу многобројних примјера лексике интернационалног поријекла показује и доказује да се наш књижевни језик у посљедњих четрдесетак година, у своме богатом разумивању, у вези с тим интернационализмима, развијао и развија као један, цјеловит »организам«.

II — О неким општим претпоставкама за ширење појединих интернационалних језичких елемената

6) Постоје разне врсте једнакости или сличности између појединих језика. Те се подударности јављају на свим нивоима језичке структуре. Такве подударности могу бити условљене: а) генетски, б) типолошки и ц) ареално. Генетске подударности јављају се у језицима сродним по поријеклу (у појединим породицама језика) и утврђују се упоредно-историјским методом. Типолошке подударности јављају се и у генетски сродним и у генетски несродним језицима. Оне су условљене а) »јединством објективног свијета, јединств-

вом човјечје природе и јединством људске културе² (космогонијске универзалије) и б) психолошким универзалијама (психолошке особениости људске личности као такве). Ареалне (социо-лингвистичке) подударности настају на основу социо-лингвистичких контаката, односно на основу »дружења« језика у вези са социо-цивилизационим додирима и укрштањима. Нас овдје занимају подударности између језика које се јављају на основу ареалних околности.

7) Одређени језички елементи могли су прелазити из једних језика у друге и устаљивати се у њима на основу постојања појединих универзалних својстава језика на фонолошком, лексичком и граматичком нивоу језичке структуре. Тако, нпр., једнакости у семантици језика омогућавају настајање истих или сличних мотивација у творбеном систему појединих језика. С друге пак стране, разноврсне нелингвистичке универзалије зближавају појмове људи, припадника разних народа, а тиме и лексичка значења у језицима. Поготову су могући одређени процеси уједначавања у савременом животу у околностима интернационалних основних цивилизационих токова: на плану науке, технике, културе, спорта и сл. Све те такве околности, уз околност постојања старогрчког и латинског језика, омогућују бржу интернационализацију појединих језичких средстава. Такав процес је у појединим језицима нарочито видан на лексичко-творбеном плану.

III — О интернационализима у српскохрватском језику који су европског поријекла

8) Данас се у лингвистици интернационализима сматрају језичка средства која су у различитим језицима једнака или слична како по форми тако и по садржини. При томе, узима се да је неко језичко средство интернационализам ако постоји (функционише) у три (најмање три, па чак и два) језика који припадају различитим језичким породицама.

9) Пошто је у развоју европске вербалне културе, у поређењу с другим језицима, постојао доминантан утицај старогрчког, латинског и новолатинског (*н.л.*) језика, то је сасвим разумљиво што су у савременим европским језицима најбројнији интернационализми који се етимолошки везују за поменуте класичне и наведени неокласични језик. У таква језичка средства убрајамо, прво, ријечи које потичу из поменутих језика (нпр. лат. *vinum*, итал. и шпан. *вино*, рус. *вино*, сх. *вино* итд.). Ту су, затим, ријечи које су се формирале у појединим језицима на основу грчких или латинских коријенских морфема (нпр. лат. *activus* = *aktivan*, нл. *activitas*, сх. *активност/активитет* итд.). У интернационализме, затим, убрајамо одређене деривационе морфеме,

² В. В. Акуленко: *Вопросы интернационализации словарного состава языка*, Харков, 1972, стр. 11.

као што су у сх. језику: *-ист(a)* (<грч. *-istīs*), *-изам* (<лат. *-ismus*, грч. *-ismos*) итд. Ту су, даље, интернационални префикси, као што су: *a-*, *анти-*, *архи-*, *про-*, *ре-*, *екс-* итд. И наведени суфикси и префикси су европскокласичног поријекла. У ову категорију језичких средстава убрајају се, најзад, препозитивни и постпозитивни блокови аглутинативног типа (нпр. *теле-*, *аеро-*, *био-*, *хидро* итд.; *лог*, *-логија-*, *графија*, *дром*, *-скоп* и сл.). И ови блокови су европскокласичног поријекла.

10) Пошто су сва ова језичка средства (комплетне ријечи, коријенске морфеме, деривациони суфикси, префикси, препозитивни и постпозитивни блокови) настала у Европи и у овом се језичком ареалу највише раширила,³ називамо их европеизмима. Обично се третирају као језичка средства без отаџбине.

11) Разумљиво, у европеизме (интернационализме европског поријекла) убрајамо и језичка средства која потичу из неког од савремених европских језика. Такви су, поред осталог, и англицизми (нпр. фудбалски термини), затим германизми (нпр. у техничкој терминологији) и други.

12) Међу европеизмима у сх. језику разликујемо, прво, оне који су појединачно примљени и као такви функционишу у њему. Као илустрација ових интернационализама могу се навести примјери различитог поријекла и времена у коме су дошли у наш језик. Овдје се наводе неки од оних који су примљени у посљедње двије-три деценије (овдје англицизми): *plejboj* (*plyboy*), *menadžer* (*manager*), *kolgerla* (*calgirl*), *džins* (*jeans*), *tinejdžer* (*teenager*), *vestern* (*western*) итд. Међутим, разликујемо и такве европеизме који у нашем језику чине лексичко-творбене и лексичко-семантичке микросистеме.⁴ Такви су нпр. и ријечи: *активност/активитет*, *реалност/реалитет*, *стабилност/стабилитет* и сл.

13) Разумљиво је што је у сх. језику највише интернационалне лексике наведеног другог типа. Та је лексика значајна не само по бројности већ нарочито зато што долази у разноврсне односе с другим нашом лексиком па настају разни језички процеси семантичко-деривационог карактера који значе квалитет у развоју језика. Зато се у нашем раду ова лексика разматра посебно, и то на основу неколико микросистема. У разматрању тих микросистема иде се од

³ Многа од оваквих средстава раширила су се и у ваневропским језицима. Тако нпр. у персијском језику усталиле су се и деривационе морфеме европеизми: *-ист*, *-исм*, *-инг*, *-ер* и неке друге [К. Н. Еремина: *К проблеме языковых контактов (европеизмы в современном персидском языке)*, Москва, 1980].

⁴ Кад се прави дистинкција између а) лексичко-семантичког и б) лексичко-творбеног аспекта, онда се имају у виду: а) ријечи типа *индустријализација* и сл. и б) ријечи типа *митинг*, *першинг* и сл. Мада је и у ријечима под а присутна творбена системност, она се не истиче, већ се подразумијева. А у микросистемима под б семантичке системности у смислу једнотипности лексичких значења — нема.

простије према сложенијој језичкој материји. Конкретно речено, говориће се: а) о именицама типа *тренинг*, б) о именицама на *-ент* и *-ант*, ц) о ријечима типа *индустријализација* и д) о лексиси типа *активност/активитет*. На крају ће се извести неки општији закључци.

IV — О именицама типа тренинг

14) Према Матешаићевом RWSK⁵ у савременом српскохрватском књижевном језику има шездесетак интернационализама на *-инг* (нпр. *тренинг*, *дриблинг*, *митинг*, *смокинг* итд). Ове ријечи потичу из енглеског језика.⁶ Упореди: *trening* < *training* (<*train-ing*), итд. У овом случају у енглеском језику је глаголска именица, с могућношћу етимологизације, а у нашем језику овакве ријечи семантички и етимолошки су непрозирне. К нама су дошле или директно из енглеског или преко неког другог савременог европског језика или и на један и на други начин, како која. С обзиром када је ова лексика у поменутом лексикону (RWSK) фиксирана (1967), а и иначе, наведени број ових ријечи (шездесетак) не одговара њиховом стварном данашњем стању у нашем језику (јер, рецимо, у Матешаићевом попису нема ријечи: *аутотренинг*, *кросинг*, *маркетинг*, *першинг*,⁷ а, вјероватно, и неких других). Међутим, ипак се може констатовати да је у појединим европским језицима овај лексичко-творбени микросистем знатно бројнији (нпр. у руском језику ријечи на *-инг* има три пута више).⁸ Разлози овој појави (неједнак број ових ријечи у појединим савременим европским језицима) могу бити различити (нпр. у неједнаком комуникативном додиру тих појединих језика с изворним језиком, затим у књижевнојезичкој политици и другом).

15) Интернационалне ријечи на *-инг* у српскохрватском књижевном језику чине један лексичко-творбени микросистем, а у семантичко-употребном погледу могу се разврстати у мање подкупине. Тако, међу овим интернационализмима разликујемо следеће групе:

а) спортски термини: *пресинг*, *спаринг*, *рејтинг*, *дриблинг*, *допинг* и сл.

⁵ Ј. Матешаић: *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*. Band 1, Lieferung 2, Wiesbaden, 1966.

⁶ Разумљиво, при тврдњи да ови интернационализми потичу из енглеског језика изузимају се ријечи *шилинг*, *пфенинг* и *ризлинг*, које, као што знамо, потичу из њемачког језика, затим ријеч *виксинг* (ст. норд.), *квислинг* (према норв. власт. имену), а можда и још која.

⁷ Ево како је у вези с овим стање у Вујаклијином *Лексикону страних ријечи и израза* (1954—1961). Ријечи на *-инг* из Матешаићевог пописа код Вујаклије има 23, а нема их 38. Нема, рецимо, ни таквих ријечи као што су: *митинг*, *инжињеринг*, *спаринг*, *допинг*, *кампинг*, *дриблинг*, *паркинг*.

⁸ Види и у чланку »Существительные на *-инг* в русском языке». А. В. Бобове, у журналу »Русский язык в школе», Москва, 3, 1980.

б) економски термини: *дампинг/демпинг, клиринг, маркетинг* и сл.

ц) технички термини: *боинг, лајтинг, борлинг* (називи авиона); *першинг* (ракета); *брауниг* (врста оружја); *блуминг*; итд.

д) и друго: *митинг, паркинг, смокинг* итд.

16) Једно систематскије истраживање ове категорије интернационализама показало би када су се у нашем језику први пут појавиле ријечи са завршетком на *-инг*, колико их је свега до данас примљено, које су од њих најновија појава и сл. Међутим, у обради задате теме биће довољни и подаци који су прикупљени.

17) А ти нам подаци говоре да се и овај лексичко-творбени микросистем у нашем језику непрестано попуњава новим лексемама истих морфолошких карактеристика и истог основног поријекла. Међутим, овај лексичко-творбени микросистем у нашем језику није постао продуктиван. А то значи да су ријечи овог типа примањем у наш језик (као нпр. и у руски) деетимологизирани, тј. да су се у наш језик интегрисале у своје морфемном саставу и да су постале немотивисане номинације.

18) Међутим, пошто су примане и друге ријечи истог коријена (и истог поријекла) које у нашем језику функционишу у примљеном облику или с неком нашом деривационом морфемом, то су поједине ријечи на *-инг* почеле с другим ријечима истог коријена чинити породиче ријечи (етимолошко-семантичке микросистеме). Примјери: *дриблинг, дриблер, дриблерски, дрибловати, дрибловање; тренинг, тренер, тренерски, тренирати, тренирање; и сл.*

19) На овај начин поједини интернационални коријени осјећају се продуктивни, и у односу на њих, односно у вези с појединим етимолошко-семантичким микросистемима, енглеска деривациона морфема *-инг* може се и у нашем језику осјећати и схватити као творбени елеменат. Тако се од деетимологизираног морфемног састава ријечи на *-инг* при њиховом примању у наш језик долази до стања да се наведена енглеска деривациона морфема може и у нашем језику осјећати као творбени елеменат. То је пут да ова морфема, можда, постане продуктивна и у нашем језику.

20) Да нове ријечи помоћу ове морфеме у нашем језику нису већ настале, узрок би могао бити у једној баријери, семантичкој. Наиме, лексичко-творбени микросистем интернационализама на *-инг* по својим семантичко-употребним карактеристикама хетероген је (види у тачки 15). Семантичко-употребна компактност лексичких микросистема може бити један од позитивних предуслова да одговарајућа деривациона морфема постане продуктивна. Као илустрација ове тврдње могу послужити и примјери типа *индустријализација* (види више у тачкама 27—33).

21) Према свему реченом у овом поглављу, може се закључити да и у интернационалним лексичко-творбеним микросистемима хете-

рогеним по семантичко-употребним карактеристикама трају одређени језички процеси чији су узроци и лингвистички и екстралингвистички. Ти процеси су у попуњавању тих система новим лексемама на основу појава одређених реалија у животу и појмова у свијести људи српскохрватског ареала. Осим тога, ти су процеси и у осамостаљивању и распознавању одређених деривационих морфема које се у почетку нису осјећале и распознавале као такве. Ови процеси трају у читавом сх. књижевнојезичком систему, као јединственом.

V — Именице на *-ент* и *-ант*

22) У српскохрватском језику бројне су именице са завршетком на *-ент* и *-ант*. У Матешаевоу RWSK⁹ именица с првим завршетком има 128, а именица с другим — 165. Примјери: *референт*, *студент*, *паџијент*, *диригент*, *продуцент* итд.; *калкулант*, *игнорант*, *емигрант*, *дебитант*, *шпекулант*, *симулант* итд. Оно што и једне и друге именице повезује у једну скупину јесте: а) што најчешће значе лица с неком особином, лица одређеног занимања и сл.; б) и што њихови етимони најчешће воде поријекло из латинског језика. Упореди: *референт* лат. *referens*, *студент* лат. *studens* итд.; *симулант* лат. *simulans*, *шпекулант* лат. *spekulans* итд. У Матешаевоу попису именица на *-ент* има и оних које у сх. језику имају, поред облика на *-ент*, и облик с непосредјаним *a*. Упореди: *сегмент/сегменат*, *аугмент/аугменат* и друге. Ове ријечи имају друкчију праформу у латинском језику (друкчији завршетак). Упореди, на једној страни: *референт* < *referens* итд., а на другој: *сегмен(а)т* < *segmentum* итд. Осим тога, ова два типа именица друкчијих су семантичких карактеристика.

23) Мада су се наведени творбени суфикси (*-ент*, *-ант*) коначно оформили касније, у неком од европских језика, ти се суфикси тирају као деривационе морфеме латинског поријекла.¹⁰

24) Према досад реченом, именице на *-ент* по својој семантици хетерогене су, а именице на *-ант* компактније су. Ове друге најчешће значе лица с неком особином (често негативном, види примјере у тач. 22). Осим тога, и једне и друге именице с другим ријечима исте коријенске морфеме (кад у нашем језику постоје) чине породице ријечи. То се нарочито односи на оне именице које значе лица. Упореди: *калкулант*, *калкулантски*, *калкулисати/-ирати*, *калкулисање/-ирање*; и сл.

25) Чини се да је семантичка компактност именица на *-ант* (иако не потпуна, већ доминантна) био основни узрок који је омогућио да је завршетак *-ант* у нашем језику почео функционисати као продуктивна деривациона морфема. Тако су и настале нове ријечи од

⁹ Остале податке о овоме дјелу види у 5. напомени.

¹⁰ Види и код W. Junga: »— die lateinische Suffixe *-ant*, *-ant*, *-ent* ... Grammatik ..., Leipzig, 1968, стр. 428.

наших коријена, или од интернационалних коријена али у нашем језику. Упореди: *преварант*, *кубурант*, *циркусант*, *политикант*, *забушант*, *фолирант*, *зафркант* и можда још која. Све су ове наше именице истих семантичких карактеристика: значе лица с негативном особином. Према томе, деривациону морфему *-ант* треба третирати као творбени елеменат у нашем језику. Насупрот томе, завршетак *-ент*, колико се зна, није се у нашем језику активирао у показаном смислу.

26) А из свега досад изложеног може се закључити следеће: Да би се у неком језику активирала нека интернационална деривациона морфема, потребно је да постоји одређена денотативна садржина која треба да буде обиљежена језичким знацима. У овом случају то је било означавање лица с одређеним негативним особинама у вези са значењем одговарајућих глаголских основа. Те основе су (оне углавном) послужиле као коријенске морфеме, а одређени интернационализми као језички семантичко-морфолошки модели. Зато што су постојали као компактнија цјелина у језичком осјећању чланова српскохрватског језичког социјума, могла се из тих модела сегментирати посебна деривациона морфема (*-ант*) и послужити као продуктивни творбени елеменат.

VI — Од индустријализације до ооуризаације

27) Док је о скупинама именица разматраним у претходним поглављима говорено као о лексичко-творбеним микросистемима и њиховој семантичкој хетерогености или мањој или већој компактности, о интернационализмима типа *индустријализација* можемо говорити као о лексичко-семантичком микросистему. А на лексичко-творбеном плану можемо говорити о варијететима појединих лексема. Све именице овога типа значе: процес стварања онога што значе коријени од којих су ове именице изведене. Упореди: лат. *carbo* (=угаљ), нл. *carbonisatio*, фран. *carbonisation*, енгл. *carbonization*, њем. *Karbonisation*,¹¹ пољ. *карбонизација*, рус. *карбонизација*, сх. *карбонизација/карбонизирање/карбонизовање*; и сл.

28) У Матешаићевом RWSK (остале податке види у 5. напомени) пописано је 150 именица сх. језика са завршетком *-изација*. Ако се узме у обзир да се тридесетак ових именица јавља (употребљава) у нашем језику и у новим облицима и с новим значењем (упореди: *организација* — *дезорганизација* — *реорганизација*; *мобилизација* — *демобилизација* — *имобилизација*, и сл.), онда ових именица у сх. језику, према попису у Матешаићевом рјечнику, има 180. Међутим, њих у нашем језику стварно има знатно више, јер многих нема у поменутом рјечнику. Такве су и следеће: *де-/адјективизација*, *де-/адвербија-*

¹¹ Овакве именице у њемачком језику чешће имају њем. завршетак *-унг* (као што су у сх. језику завршеци *-ирање/-овање*).

лизација, де-/фетишизација, де-/хуманизација, интензификација, интернационализација, де-/лабијализација, мађ(ц)аризација, мелморизација, де-/морализација, објективизација, оптимализација, пасивизација, приватизација, радикализација, реорганизација, регионализација, де-/семантизација, сибиларизација, технократизација, ре-/витализација. Укупно 29 лексема. Већина ових ријечи обрађена је у рјечницима страних ријечи (Вујаклијином и Клаићевом), па такве ријечи не треба третирати као оvdје први пут лексикографски фиксиране.

29) Међутим, ни то није све. Има још читав низ ријечи овог типа које су настале у нашем језику или су у наш језик дошле у најновије вријеме. Такве су и ријечи *де-/ооуризација*, *феудализација*, *фудбализација* (ова трећа ријеч је, вјероватно, наша најновија ријеч овога типа, упореди наслов у »Политици« од 14. VI 1982: *Почиње фудбализација Сарагосе*). Могу се у овом смислу навести и ријечи: *арапизација/арабизација*, *бугаризација*, *де-/стаљинизација*, *де-/структурализација*, *европеизација*, *хрватизација/кроатизација*, *јапанизација*, *јелинизација/хеленизација*, *нудизација*, *полонизација*, *румунизација*, *солидаризација*, *србизација* и неке друге.

30) Из свега досад реченог може се закључити да је завршетак *-изација* (у коме су препознатљиви етимолошки дијелови: нл. *исати* и сх. завршетак *-ја*¹²) у савременом сх. књижевном језику постао продуктивна деривациона морфема. Ово је нова илустрација тенденције која је запажена у вези с именицама на *-ант*. Ево о овим тенденцијама ширих података.

31) Именице типа *индустријализација* изазвале су у нашем језику нове процесе који значе квалитет у језику. У такве процесе убрајамо, прво, настајак нове деривационе морфеме (упореди: *ооур-изација*). Ту је, затим, настајање нових, паралелних морфолошких варијетета помоћу сх. деривационих могућности а од интернационалних глаголских основа. Упореди: *индустријализација/индустријализовање/индустријализирање* (*:индустријализовати/-ирати*)¹³ итд. Овакве погодности значе и квалитет у смислу што смо, у ситуацији кад треба у једном тексту више пута употријебити неку ријеч, у могућности да варирамо творбене разновидности, тј. да избегавајући једноличност израз освјетавамо.

32) Међутим, као посебан квалитет у вези с разматраним лексичко-семантичким микросистемом (а и у вези с многим другим лексичким микросистемима), треба истаћи чињеницу да је велики број ових европеизама у нашем језику постао полисемантичан. Такве су нпр. и лексема: *цивилизација*, *драматизација*, *канализација*, *механизација*,

¹² Упореди овај завршетак као деривациону морфему код именица: *арапија*, *хајдучија*, *љекарија*, *Циганија* итд. и сл.

¹³ Према варијетету на *-изација* у нашем језику немамо увијек наше деривате на *-ирање* и *-овање* (оба, паралелна), јер немамо увијек ни глаголске парове на *-ирати* и *овати*, већ само на *-ирати*, па отуда у појединачним примјерима само облици на *-ирање*.

организација, рационализација, реализација, специјализација и друге. Свака од наведених именица значи: а) процес и б) резултат процеса.

VII — О лексици типа активност/активитет¹⁴

33) За све лексичке микросистеме европеизама о којима је било говора у претходним поглављима могу се у вези с понашањем у сх. књижевном језику утврдити неке заједничке карактеристике, и то:

а) они су отворени лексички микросистеми, стално се, према комуникативним потребама, попуњавају новим ријечима истог типа и истог поријекла;

б) обично с одговарајућим другим ријечима (насталим у нашем језику од истих интернационалних коријена) чине породице ријечи. Та околност омогућује да се завршеци разматраних интернационализама (-инг, -ент, -ант, -изација) могу осјећати као деривационе посебности и, уз постојање услова семантичке компактности одговарајућег лексичког микросистема, неки од њих могли су у нашем језику постати продуктивне деривационе морфеме;

ц) послисемантизација појединих интернационализама.

34) Све се ове особине показују и у лексичком микросистему типа *активност/активитет*, али се показују у другим релацијама, а показују се и у суодносу са неким другим особинама, које су својствене само овом лексичком микросистему.

35) Именице типа *активност* настале су у сх. језику наставком -ост (који је прасловенског поријекла). Оне су настале од придјева по поријеклу из латинског језика, а који су преко новолатинског и неког савременог европског језика доспјели у наш језик. Тако смо према лат. *activus*, фр. *active*, енгл. *active*, њем. *aktivisch* добили у сх. језику *актив-ан*, а онда и именицу *активност* (*актив-а-н-ост*). Тако су настале бројне именице овог типа, као нпр.: *актуелност/актуалност*, *екстремност*, *формалност*, *индивидуалност* итд. И ово су европеизми, али употребљени с оним разматраним у претходним поглављима на одређен начин и »наши«.

36) Овај је тип именица почео настајати у нашем језику у другој половини 19. стољећа и био се сасвим стабилизовао у првој половини 20. вијека. Међутим, у другој половини 20. стољећа у сх. језику, за разлику од већине других словенских језика, врло је активан процес да се овакве именице почињу све чешће употребљавати са завршетком на -итет. Овај се процес у раду, условно, назива и т е т и з а ц и-

¹⁴ О овој лексици понешто сам био рекао у своме раду »О развоју савременог српскохрватског књижевног језика (спонтаност, стилијност, усмјереност)«. Рад се штампа у Зборнику посвећеном академику Блажу Видоеском, АНУМ, Скупље. А о њој опширно говорим о раду »О лексичко-семантичком микросистему типа активност/активитет у савременом српскохрватском књижевном језику«, реферат за IX међународни конгрес слависта, Кијев, 1983. Рад је штампан у часопису »Књижевни језик«, год. 11, бр. 3, Сарајево, 1982, стр. 109—126.

јо м, чиме се наводи још једна потврда у корист именица типа *индустријализација* (види више у VI поглављу овога рада). Тако су у савременом сх. књижевном језику почели паралелно функционисати варијетети: *активност/активитет, екстремност/екстремитет, формалност/формалитет, индивидуалност/индивидуалитет, ривалство/ривалитет* итд.

37) Вишеструки су узроци овог новог језичког процеса у сх. језику, који, у суштини, одражава интернационалне тенденције у њему. А и посљедице су такве. До овога је процеса могло доћи зато што је у сх. језику постојала одређена група европеизама на *-итет*. Примјери: *ануитет, ауторитет, бонитет, дигнитет, ентитет* итд. Оваквих именица у нашем језику аутор овог рада нотирао је четрдесетак. Оне су у овом облику примљене из њемачког језика.¹⁵

38) Други разлог зашто се именице типа *активност* почињу све чешће јављати са завршетком на *-итет* у томе је што све ове именице у њемачком језику такође имају завршетак *-итет (-ität)*. С обзиром да је сх. језик био у непосреднијем контакту с њемачким него с француским и енглеским језиком (а ова су три језика пресудно утицала на ширење европеизама у нашем језику) и с обзиром да морфолошка структура њемачког облика ових ријечи више одговара нашем језику него нпр. структура француског облика (упореди: *Aktivität* и *activité*), то се и могло десити оно што се десило (да су примани њемачки облици). А разлози да се јаве паралелни облици, поред већ постојећих, могли су бити: а) у стилским разлозима (нови облици уносе свјежину у израз), б) у помодарству и ц) у томе што процес спонтано дјелује јер се завршетак *-итет* осамостаљује и постаје продуктивна деривациона морфема.

39) Да је завршетак *-итет* постао продуктивна сх. деривациона морфема, свједочи и чињеница да је процес итетизације захватио и европеизме сасвим друкчијег поријекла. Тако, рецимо, именице: *колективитет* (поред *колективност* и *колективизам*), *корелативитет* (поред *корелативност* и *корелација*), *одиозитет* (поред *одиозност*), *поетицитет* (поред *поетичност*) и сл. у њемачком језику немају облик на *-ität*. А то значи да су овај облик добиле у нашем језику, односно да је завршетак *-итет* постао продуктиван.¹⁶

¹⁵ О разлозима зашто су примљене у облику из њемачког језика, а не из неког другог, као и о другој проблематици која се разматра у овом поглављу, говори се опширно у раду који је цитиран као други у претходној напомени.

¹⁶ И, најзад, у овом смислу још један податак. ТВ-Сарајево је 13. IV 1982. г. емитовала своју емисију »У ђул-башти«, у којој је једна личност употријебила и ријеч *безвезитет* (= *безвезност*). А то значи да се завршетак *-итет* у језичком осјећању образовних носилаца сх. језика почео осјећати као творбени елеменат. Процес итетизације врло је активан у сх. језику и, преко њига, преноси се на македонски. Није присутан нпр. у руском, пољском и чешком језику.

VIII — Општи закључци

40) Осим закључака већ изведених (види у тачкама: 21, 26, 31, 32, 33, 36), могуће је закључити и следеће:

Сербокроаистичка знаност интензивно се развија. Она се развија и проучавањем књижевног језика и проучавањем сх. дијалекта. Чини се да се знатно исцрпљује овим другим видом истраживања. Међутим, многобројна питања у вези с ововременим функционисањем и развојем нашег књижевног језика траже прецизан одговор. Једно од тих питања јесте и ово које је аутор овог рада настојао да расвијетли.

41) Као што се зна, системности у језику има на свим нивоима његове организације, али је најмање има на лексичком плану. Уколико је има на овом нивоу, изузимајући врсте ријечи као лексичко-граматичке категорије, има је у постојању појединих лексичко-семантичких и лексичко-творбених микросистема. Лексичко-творбени микросистеми једним својим дијелом припадају и граматичким категоријама.

42) Језик се и развија као систем. Али се, паралелно, развија и асистемски. Боље речено, развија се као »асистемски систем«¹⁷. Он се тако развија на свим нивоима језичке структуре, али асистемности нарочито има у развоју лексичке структуре. То вриједи и за развој језика у вези с туђицама.

Ове констатације значе да се туђице у наш језик примају појединачно. Неке од таквих ријечи појединачно у језику и функционишу, не чинећи у њему поједине микросистеме. Такви су и примјери наведени у 12. тачки, а и многи други. Такве се ријечи у нашем језику фонетски адаптирају и обично уклапају у морфолошко-синтаксички систем. Због тога се и може констатовати да су оне у нашем језику као појединачни примјери и да у одређеном смислу асистемски егзистирају.

43) Насупрот таквим туђицама, постоје и поједине лексичке групе туђица, обично интернационализама, које у језику функционишу организоване у појединим семантичким и/или творбеним микросистемима. Таква је и интернационална лексика обрађена у овом раду у тачкама од 14. до 41. Али и у овој лексици има неједнако систематизованих микросистема.

А то значи да у нашем језику има група лексема истог поријекла и типа, али у овом језику не настају нове ријечи по истом моделу, од нашег језичког материјала као коријена. Такви су микросистеми типа *митинг* и типа *референт*.

Други пак микросистеми интернационализама у мањој или већој мјери утичу на настајање нових ријечи од сх. или интернацио-

¹⁷ М. Wandruszka: *Sprachen. Vergleichbar und Unvergleichlich*. München, 1969, стр. 11. Види и код Р. Будагова »Что такое развитие и совершенствование јазука, Москва, 1977.

налних коријенских морфема. Такви су микросистеми типа *диле-тант* и *индустријализација*.

Има пак и лексичких микросистема интернационалног поријекла у којима се промјене дешавају готово пред нашим очима. Одређене деривационе морфеме постају врло продуктивне. Такав је процес тзв. итетизације (види у тачкама од 33 до 41).

44) Савремени сх. књижевни језик, и поред све своје хоризонталне и вертикалне разуђености, не само да је по својој фонетској и граматичкој структури један језик, да је такав углавном и по својој лексичком саставу, него да се и развија углавном као такав. А као такав се развија на основу свога свеукупног функционисања. О томе свједочи и разматрани језички материјал. А тај нам материјал каже да се у посљедњих педесетак година сх. књижевни језик знатно развио, поред осталог, и прихватањем нових ријечи из других језика и настајањем нових ријечи нашим деривационим средствима на основу коријенских морфема из других језика. Виђен у овом погледу, то би био квантитативан развој нашег језика.

45) Међутим, у томе таквом развоју настајале су и квалитативне промјене. А то значи, прво, да су на основу интернационалног, а понекад и сх. језичког материјала, настајале нове деривационе морфеме. Такве су и морфеме *-ант*, *-изација*, *-итет*. А има и других (нпр. *-ијада*). Оне — досад, колико се зна, у сх. дериватологији нису биле констатоване.

46) И друга квалитативна посебност у томе је што су поједини интернационализми постали полисемантични. Као врло илустративан примјер за овакве семантичке процесе могу послужити и значења именице *капацитет*, која значи: а) *способност*, *снага*, *јачина*, *моћ*; б) *просторност*, *запремина*; ц) *производни објекат*. Значење под ц развило се у посљедње двије деценије (нема га нпр. у Вујаклијином Лексикону, 1961). Развијајући се овако, поједини интернационализми долазе у додир, односно ступају у разне семантичке односе с другим лексемама и лексичким микросистемима.

47) Интернационални лексичко-творбени и лексичко-семантички микросистеми јата су лексема које су се у истом или сличном облику одомаћиле у разним европским и ваневропским језицима покривајући исте денотате. Те су ријечи могле добити такву функцију због интернационализације разних форми људског живота. А то пак значи да се у разним савременим књижевним језицима врши одређено уједначавање језичке семантике, па отуда и настају могућности да се одређена интернационална лексичка јата одомаћују у разним језицима. Та лексика је показатељ да се врши одређена европеизација и цивилизације уопште узето. Отуда у појединим језицима и постоје процеси који су интернационалне тенденције у развоју тих језика.

48) Ови закључци, разумљиво, не значе да се сх. књижевни језик није развијао и да се не развија и на основу његове употребе у појединим социо-културним срединама српскохрватског ареала. Нап-

ротив. Али у вези с поменутиим срединама сх. књижевни језик се не развија у смјеру и на начин како је то у вези с интернационализми-ма, већ на основу утицаја регионалног дијалекатског супстрата, затим на основу утицаја супстандарда, а и на основу утицаја појединих културних традиција. Међутим, о тој се проблематици у овом раду не расправља.

49) У раду расправљано је само о интернационалним тенденцијама у сх. књижевном језику као цјелини, а на основу примјера из лексичке структуре, јер су такви примјери за ову сврху најилустративнији. Колико су те тенденције јаке, свједоче сљедећа два податка.

а) У Вујаклијином Лексикону страних речи и израза, нпр., има око 38.500 лексичких јединица. Ако се узме у обзир када је тај рјечник настао (1954—1961) и да је у њему обрађена углавном општекултурна лексика (и то не сва која данас постоји и не исцрпно терминологије појединих наука), онда се може стећи приближна слика о фонду страних ријечи у нашем језику.

б) За потребе овог рада анализиране су прве странице дневних листова »Ослобођење«, »Политика« и »Вјесник« истог датума (5. VII 1982). Текстови на тим страницама били су углавном извјештаји о прослави 4. јула, Дана борца, и извјештаји о најважнијим догађајима у свијету. Између свих ријечи које су на тим страницама употребљене, има — 15% туђица. Међу туђицама претежно су интернационализми. Узети су информативни текстови за обраду као некакав просјек (између разговорног и научног стила). Овакав квантитативан омјер туђица у разматраном језику морао је оставити траг и на плану квалитативних промјена.

50) Ова ситуација у сх. књижевном језику (јаке интернационалне тенденције) таква је углавном из два разлога. Први разлог је у томе што се овај језик развија као комуникативни систем на основу његове свеукупне употребе. Он функционише у додиру с другим европским и ваневропским језицима. Постојећи као цивилизациони инструмент у ери научно-техничких револуција и социо-културних токова у савременом друштву (од прве индустријализације до југословенске ооуризације), овај језик је дијелио судбину већине европских језика, тј. примао је семантичке садржаје у вези с развојем европске цивилизације, а тиме и многа интернационална формалнојезичка средства европског поријекла. Квалитативне иновације у сх. језику у вези с интернационализмима резултат су интеграције тих средстава у овом језику.

51) Што су те интернационалне тенденције у сх. језику јаче него у неким другим европским језицима, разлог је у чињеници што у овом језику, интегрално гледано, није постојао и не постоји јединствен утицај на развој језика у смислу књижевнојезичке политике, јер се та политика у појединим социо-културним срединама (овдје у смислу: у републикама) води, уколико се води, добрим дијелом аутономно. А то пак значи да је развој сх. књижевног језика у интерна-

ционалном смјеру спонтан процес, понекад чак и стихијан,¹⁸ да је екстралингвистички, социолингвистички и интралингвистички условљен. Даље, тај процес је резултат утицаја других језика, а, на основу тога, и аутохтоног развоја. Као што је речено, овај процес захвата читав књижевни језик.

52) Да ли се овим јачим интернационалним тенденцијама у развоју сх. књижевног језика губи његова народнојезичка основа? (Овдје је немогуће рећи »национална основа или дух«, као нпр. у вези са словеначким језиком, јер је сх. књижевни језик међунационални инструменат развоја појединих националних култура народа који се служе овим језиком као матерњим). Одговор је: И губи се и не губи се, зависно од тога шта се узима као основни параметар у процјени. Губи се јер туђе по поријеклу није исто што и своје. А не губи се јер у нормалним околностима развоја овог језика његова општа народна основа, нарочито у граматичком систему, не може бити доведена у питање.

53) Међутим, један други одговор је прави. Он гласи: Оно што је готово неминовно, што је општа појава у свјетским размјерама, тешко да се може третирати као губитак. Наиме, ако је интернационализација (у овоме случају европеизација) реалија у животу појединих друштвених заједница, а тиме и настајање и ширење појединих семантичких вриједности у појединим језицима — неминовност савременог живота, онда је и ширење појединих интернационалних језичких средстава разумљива појава. Тешко да се и у вези с језицима национално хомогеним може говорити о опасностима по национални карактер тих језика, јер је за интернационалну садржину прикладна интернационална форма. А примању појединих интернационализама у поједине језике нарочито доприноси врло широк, интернационалан ареал њихове употребе.

54) Па ипак треба рећи да је у језицима у којима је могућа ефикасна књижевнојезичка политика могуће у вези с интернационализмом усмјеравати језик у правцу којим се жели. Гдје у оваквим случајевима настаје пуризам, тешко је овдје прецизно констатовати. А у случају сх. књижевног језика могућности ефикасног усмјеравања у вези с интернационализмом у њему, како је већ речено — из објективних разлога — врло су мале.

¹⁸ Упореди и сљедећи податак: У »Ослобођењу« од 20. VI 1982. штампана је новинска вијест у којој је, поред осталог, речено и сљедеће: »... да у путне налоге уписују веће количине уља и горива од стварно тенкованог...«.

INTERNATIONALE TENDENZEN IN DER ENTWICKLUNG DER
GEGENWÄRTIGEN SERBOKROATISCHEN SCHRIFTSPRACHE

Zusammenfassung

In dieser Arbeit befaßt sich der Autor mit der Entwicklung der gegenwärtigen serbokroatischen Schriftsprache auf Grund des Gebrauchs von Internationalismen. Er untersuchte mehrere wortbildende Mikrosysteme in der serbokroatischen Sprache. Das sind: a) Substantive vom Typ *trening*, b) Substantive auf *-ent* und *-ant*, c) Substantive vom Typ *industrijalizacija* und d) Substantive vom Typ *aktivnost/aktivitet*. Auf Grund vieler Beispiele für die Substantive der angeführten Typen zog der Autor mehrere bestimmte Schlußfolgerungen. Unter diesen Schlußfolgerungen sind die folgenden am wichtigsten:

Trotz ihrer horizontalen und vertikalen Heterogenität ist die gegenwärtige serbokroatische Schriftsprache nicht nur ihrer phonetischen und grammatischen Struktur nach eine Sprache — und ist es hauptsächlich auch ihrem lexikalischen Aufbau nach —, sondern sie entwickelt sich hauptsächlich als solche. Diese Tatsache beruht auf dem gesamten Kommunikationsprozeß dieser Sprache. Davon zeugt auch das untersuchte Sprachmaterial. Dieses Material zeigt, daß sich die serbokroatische Schriftsprache in den letzten fünfzig Jahren beträchtlich entwickelt hat, unter anderem durch die Übernahme neuer Wörter aus anderen Sprachen und dadurch, daß neue Wörter mit Hilfe von serbokroatischen Derivationsmitteln auf Grund der Wurzelmorpheme aus anderen Sprachen entstanden sind.

In dieser Entwicklung kam es jedoch auch zu qualitativen Veränderung, was in diesem Fall besonders zu betonen ist. Erstens heißt das, daß auf Grund des internationalen und oft auch des serbokroatischen Sprachmaterials neue Derivationsmorpheme entstanden. Solche Morpheme sind z. B. *-and*, *-izacija*, *-itet*.

Die zweite qualitative Besonderheit liegt darin, daß einige Internationalismen polysemantisch geworden sind. Als ein sehr illustratives Beispiel für solche semantischen Prozesse können auch die Bedeutungen des Substantivs *kapacitet* dienen: a) *sposobnost, snaga, jačina, moć*; b) *prostornost, zapremina*; c) *proizvodni objekat*. Die Bedeutung unter c hat sich in den letzten zwei Dezenien entwickelt.